

Demograficzne determinanty zachowań turystycznych w Świętokrzyskim Parku Narodowym

Hanna Prószyńska-Bordas

Abstrakt. Celem pracy było zbadanie zróżnicowania zachowań turystów w Świętokrzyskim Parku Narodowym w zależności od ich płci i wieku na podstawie sondażu ankietowego. Statystycznie istotne różnice pomiędzy badanymi zachowaniami turystycznymi mężczyzn i kobiet są niezbyt częste. Więcej istotnych różnic zaobserwowano pod względem wieku. Wnioski szczegółowe mogą znaleźć zastosowanie w przygotowaniu optymalnej oferty dla poszczególnych grup demograficznych, w szczególności młodzieży i osób starszych, których udział rośnie w związku z ogólnym starzeniem się społeczeństwa.

Słowa kluczowe: turystyka, odwiedzający, różnice pokoleniowe

Abstract. Demographic determinants of visitor behavior in the Świętokrzyski National Park. The aim of the study was to investigate by statistical analysis of survey data the diversity of behavior of visitors to the Świętokrzyski National Park depending on their gender and age. The survey was focused on the visitors' social characteristic and geographic origin, as well as their tourist behavior. Statistically significant differences between men and women were seldom. More differences were found with regard to the visitors' age. Specific conclusions can be applied in the preparation of optimal offer for respective demographic groups, in particular young people and also for the senior market, whose share in the population increases due to the general aging of the society.

Keywords: tourism, visitor, generational differences

Wstęp

Świętokrzyski Park Narodowy (ŚPN) jest obszarem o długich tradycjach turystycznych (Plan ochrony 2013). Położenie w centrum kraju, łatwa dostępność jego wybitnych walorów, wyjątkowy pod względem przyrodniczym krajobraz gór niskich oraz religijne znaczenie Sanktuarium Relikwii Krzyża Świętego sprawiają, że kieruje się na ten teren ruch turystyczny heterogeniczny zarówno pod względem cech demograficzno-społecznych uczestników, jak i rodzaju i formy uprawianej turystyki (Janowski 2002, 2005, Mróz 2003, Jastrzębski 2009, Sobieraj 2010). Poznanie zróżnicowania preferencji i zachowań poszczególnych segmentów demograficznych może wskazać jak lepiej przystosować dany obszar do recepcji ruchu turystycznego, by zminimalizować dysfunkcje a zoptymalizować korzyści w duchu zrównoważonego rozwoju turystyki i rekreacji.

Celem analizy jest określenie, czy cechy turystów odwiedzających ŚPN są zdeterminowane płcią i wiekiem (w podziale na trzy kohorty). Analiza skupiła się na cechach społecznych (wykształcenie, zajęcie) i pochodzeniu geograficznym respondentów odwiedzających park (wielkość ośrodka osadniczego, pokonana odległość z domu do parku, województwo zamieszkania) oraz na ich cechach behawioralnych (zachowaniach turystycznych). Były to: użyty w dniu badania środek transportu do parku, wykorzystane źródła informacji o odwiedzanym obszarze, formy poruszania się po terenie, wniesienie opłaty za wstęp do Parku, czas pobytu, odwiedzenie (kiedykolwiek) muzeum w parku, przestrzeganie regulaminu.

Material i metoda

Sondaż przeprowadzono na grupie 800 osób odwiedzających ŚPN. Dane zbierano w kilkunastu turach badań ankietowych w latach 2005-2014, w wybranych miejscach we wschodniej, środkowej i zachodniej części pasma Łysogór. Dane poddano statystycznej analizie krzyżowej w zależności od zmiennej płci oraz wieku w podziale na trzy kohorty: adolescenci 19- lat, dorośli 20-49 lat, seniorzy 50+ lat. W celu wykrycia istotnych statystycznie różnic w zachowaniach turystycznych respondentów zastosowano test chi-kwadrat Pearsona dla zmiennej płci oraz test związku liniowego dla zmiennej wieku (za próg prawdopodobieństwa uznano $p=0,05$).

Wyniki

Otrzymane rozkłady zmiennych przedstawiono w procentach w tabeli 1 i na rycinach 1-8 – w podziale na płeć i kohorty wieku respondentów.

Płeć. Łatwa dostępność Łysogór sprawia, że w odróżnieniu od gór średnich i wysokich, gdzie przeważają turyści płci męskiej (Semczuk i in. 2014, Wlazło i in. 2015), kobiety równie często są spotykane na szlakach Łysogór co mężczyźni, jednak z wyjątkiem roczników 50+, w których liczniejsi są mężczyźni. Ogólna przewaga kobiet w pokoleniu młodym i średnim kontrastuje z odmienną proporcją uczestnictwa obu płci w kohorcie najstarszej (50+).

Wiek. W Łysogóry przybywają ludzie w różnym wieku, jednak w innych proporcjach, niż wynikałoby to ze struktury demograficznej ludności Polski, zarejestrowanej w tym okresie (Frączak 2008). Wśród turystów indywidualnych co trzeci turysta jest w wieku 20-29 lat. Przekrój demograficzny turystów nie odwzorowuje piramidy wieku społeczeństwa polskiego (Ludność 2013), gdyż adolescenci (19-) i pokolenie starsze (50+) rzadziej biorą udział w turystyce niż kohorta dorosłych „w sile wieku” (20-49). Odsetek ludzi starszych, szczególnie kobiet, jest niewielki. Uprawianie turystyki w Łysogórach jest możliwe do bardzo późnego wieku, z tym, że turyści „trzeciego wieku” koncentrują się w kompleksie Świętego Krzyża i rzadko odbywają wędrowki po parku. Średni wiek turysty indywidualnego to 35,8 lat, a grupowego – 40,3 lat. Wycieczki zbiorowe dają szansę podróżowania osobom młodocianym jak i osobom w wieku emerytalnym.

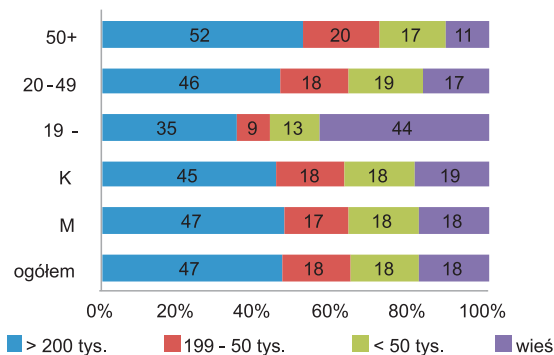
Tab. 1. Rozkład płci, wykształcenia i wykonywanego zajęcia (w %)
Table 1. Gender, education level and occupational status (in %)

	M	K	19–	20-49	50+	ogółem
płeć						
M	100	0	7	70	23	49
K	0	100	11	74	16	51
wykształcenie						
podstawowe	3	3	29	1	1	3
gimnazjalne	4	5	43	0	3	5
średnie	30	22	21	24	35	26
potaturalne	8	15	7	13	8	12
wyższe	54	55	0	62	53	55
zajęcie						
uczeń	6	8	76	0	0	7
student	15	19	21	22	0	17
pracujący	68	59	3	71	63	63
nie pracujący	4	8	0	7	6	6
emeryt/rencista	7	6	0	1	32	7

Wykształcenie. Odsetek turystów o wyższym wykształceniu był znacząco większy niż w populacji ogólnopolskiej (nawet w kohorcie najstarszej 50+ połowa osób miała wykształcenie wyższe). Również w innych polskich parkach narodowych ponad połowę turystów stanowiły osoby z wyższym wykształceniem (Prószczyńska-Bordas 2011, Dzioban 2012, Hibner 2013). Potwierdza to ogólnoświatową tendencję odwiedzania obszarów przyrody chronionej przez ludzi wykształconych i świadczy o pewnej elitarności ruchu turystycznego kierującego się do parków narodowych.

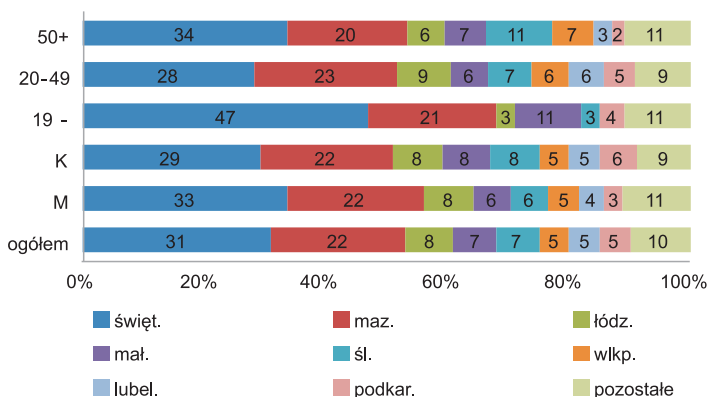
Zajęcie. Kohorta najmłodsza obejmowała młodzież, w większości uczącą się, kohorta 20-49 lat zdominowana jest przez pracujących, przy czym zaznaczyła się obecność studentów. W kohorcie 50+ również wiodą prym pracujący. Udział emerytów i rencistów (7%) jest mały w porównaniu ze średnią krajową, jako że w 2010 r. grupa emerytów i rencistów stanowiła 24,2% ludności kraju (Emerytura 2012).

Wielkość ośrodka osadniczego (ryc. 1). Stwierdzono silny ujemny związek wieku respondentów z wielkością miejscowości zamieszkania ($p=0,000$). Znaczny odsetek adolescentów pochodzi ze wsi. Połowa turystów powyżej 19 roku życia to ludzie z miast powyżej 200 tys. mieszkańców. Nieczęstym zjawiskiem są wyjazdy w celu odwiedzenia ŚPN osób starszych zamieszkałych na wsi.

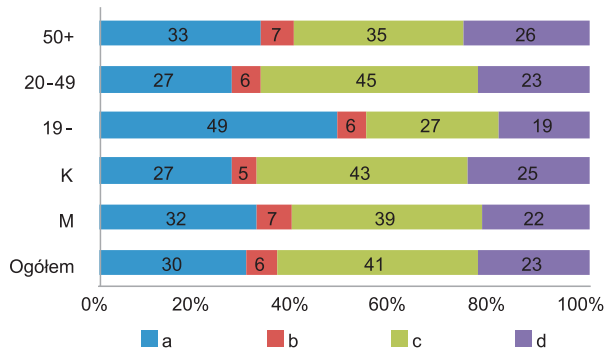

Ryc. 1. Wielkość miejscowości zamieszkania
Fig. 1. Place of residence (number of inhabitants)

Pochodzenie geograficzne odwiedzających i pokonana odległość (ryc. 2 i 3). Młodzież odwiedzająca ŚPN jest w dużej mierze pochodzenia regionalnego, pokonała średnio znacznie krótszą drogę (117 km) z miejsca stałego pobytu do celu podróży niż kohorta dorosłych w wieku 20-49 lat (163 km) i seniorów (165 km). Młodzież, w odróżnieniu od dorosłych turystów, w połowie pochodzi z województwa świętokrzyskiego i zamieszkuje w promieniu 50 km od ŚPN. Ogólnopolski zasięg turystyki silniej zaznacza się w pokoleniach turystów dorosłych.

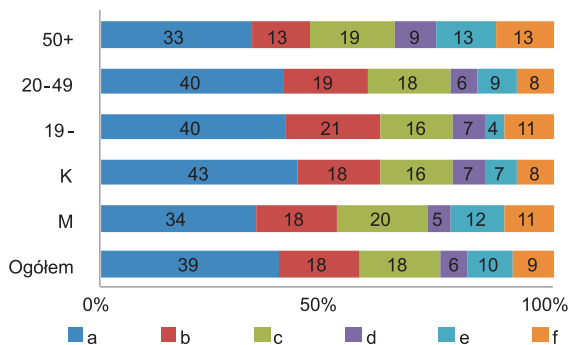

Ryc. 2. Województwo zamieszkania
Fig. 2. Voivodeship of origin

Ryc. 3. Odległość drogowa od domu do parku: a – <49 km , b – 50-99 km , c – 100-199 km , d – 200+ km
Fig. 3. Distance of travel from home to the park: a – <49 km , b – 50-99 km , c – 100-199 km , d – 200+ km

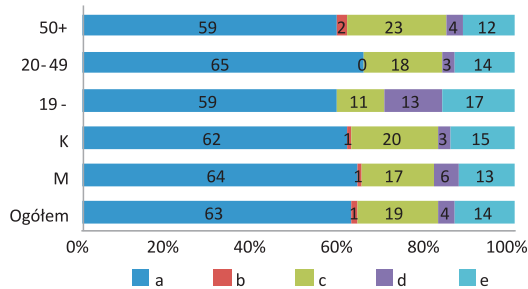
Częstotliwość odwiedzania ŚPN (ryc. 4). Powtórna wizyta w ŚPN istotnie częściej charakteryzuje mężczyzn niż kobiety ($p=0,007$). Częstsze powtarzanie wizyty przez mężczyzn stwierdzono w badaniach w innych parkach narodowych (Prószyńska-Bordas i Markiewicz 2011, Dzioban 2012), co wskazywałoby na większą regularność uprawiania turystyki przez mężczyzn. Fakt znacznej reprezentacji młodzieży regionalnej wśród osób odwiedzających ŚPN sprawił, że zmienna opisująca powtarzanie odwiedzin nie jest skorelowana z wiekiem.

Ryc. 4. Częstotliwość odwiedzania ŚPN: a – pierwszy raz, b – drugi raz, c – co kilka lat, d – raz w roku, e – 2–3 razy w roku, f – częściej
Fig. 4. Frequency of visiting: a – first visit, b – second visit, c – every few years, d – once a year, e – 2–3 times a year, f – more

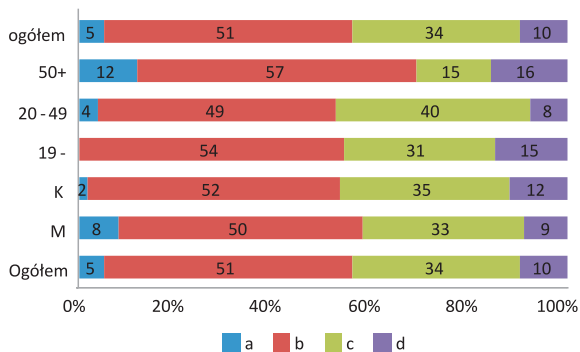
Sposób dotarcia (ryc. 5). Różnice w wykorzystaniu środków transportu przez turystów różnej płci i wieku są niewielkie, z wyjątkiem dojazdu rowerem. Nieco częściej z roweru korzystają mężczyźni ($p=0,053$). Rowerem istotnie częściej przyjeżdżała młodzież ($p=0,001$). We wszystkich kohortach przeważa dojazd do Parku samochodem. Nie jest on zdecydowa-

nie dominujący, gdyż część turystów pozostawia swoje pojazdy w miejscu zakwaterowania, a w dniu badania przybywa pieszo. Dojazd samochodem nie zależy istotnie od płci i wieku. Komunikacją zbiorową, bez względu na płeć, dotarł co piąty respondent. Test związku liniowego ($p=0,054$) pokazuje, że prawdopodobna jest korelacja pomiędzy przybyciem autobusem/autokarem a zmienną wieku – na korzyść osób starszych. Dojazd autokarem dotyczy szczególnie seniorów w związku z ich uczestnictwem w turystyce zorganizowanej, której głównym celem jest zespół klasztorny na Świętym Krzyżu.

Ryc. 5. Środek transportu do parku użyty w dniu badania: a – samochód, b – motocykl, c – autobus, d – rower, e – pieszo

Fig. 5. Means of transport used the very day: a – car, b – motorcycle, c – bus, d – bicycle, e – on foot

Ryc. 6. Rodzaj osób towarzyszących: a – samotnie, b – rodzina, c – znajomi, d – grupa zorganizowana

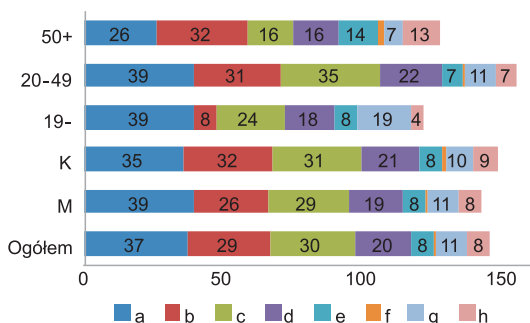
Fig. 6. Accompanying persons: a – alone, b – family, c – friends, d – organised group

Sposób poruszania się. Podobnie jak na innych obszarach chronionych o rzeźbie górskiej, zdecydowanie przeważają turyści poruszający się pieszo (95%), bez względu na płeć (M – 94%, K – 97%). Rowerem przemieszcza się w ŚPN 4% ankietowanych, głównie młodzi (13%), po drogach dopuszczonych do ruchu kołowego, głównie szosą z Huty Szklanej na Św. Krzyż albo w sposób nielegalny. Są też osoby, które na Święty Krzyż wjeżdżają samochodem, powozem konnym czy „ciuchcią” i nie wyruszają w dalszą wędrowkę (1%). Jazda

na rowerze w parku narodowym istotnie częściej charakteryzuje społeczność regionalną niż turystów przybyłych z daleka.

Osoby towarzyszące (ryc. 6). Istotne różnice pod względem płci dotyczą jedynie wycieczek w pojedynkę, podejmowanych głównie przez mężczyzn ($p=0,007$). Wpływ wieku turystów okazał się znaczący w kategorii wycieczek w pojedynkę i zbiorowych. Samotne eskapady są rzadkie a przy tym dodatnio skorelowane z wiekiem ($p=0,000$). Samotnych wycieczek nigdy nie podejmowali adolescenti. W ŚPN około połowy odwiedzających uprawia turystykę w gronie rodzinnym, podobną tendencję stwierdzono w innych popularnych polskich parkach narodowych (Dzioban 2012, Hibner 2013). Udział w turystyce rodzinnej jest najmniej związany z wiekiem. Popularne są wyjazdy z zaprzyjaźnionymi osobami, z wyjątkiem kohorty 50+. Wyjazdy takie są najczęstsze wśród ankietowanych z pokolenia 20-49 lat, głównie za sprawą młodych dorosłych przed podjęciem obowiązków rodzicielskich. W wyjazdach zbiorowych (w badanej populacji 10%) przeważnie biorą udział osoby z kohort skrajnych (19- lat i 50+ lat), podczas gdy osoby w wieku 20-49 lat preferują turystykę indywidualną ($p=0,002$). Sondażem diagnostycznym nie były objęte grupy zwarte realizujące określony program (najczęściej edukacyjno-poznawczy albo poznawczo-religijny). Członkowie grup zorganizowanych byli ankietowani tylko incognito, gdy wymieszani byli z całą populacją turystów, np. podczas odpoczynku.

Czas spędzony w parku. Czas przebywania w ŚPN, ustalony na podstawie deklaracji turystów, wynosi średnio 4,1 godz., bez różnicy pod względem płci, co tłumaczy się faktem, że większość aktywności turystycznych odbywa się w grupach, złożonych z osób obu płci. Najdłużej w Parku przebywają respondenci w wieku 20-49 lat (średnio 4,2 godz.), najkrócej adolescenti (3,4 godz.). Różnica w zachowaniach czasowych jest istotna pod względem wieku. Pobyty krótkie (do 2 godz.) są domeną młodzieży, która „zalicza” Łysicę czy Święty Krzyż, co świadczyłoby o bardzo pobieżnym zwiedzaniu ŚPN przez część młodzieży.

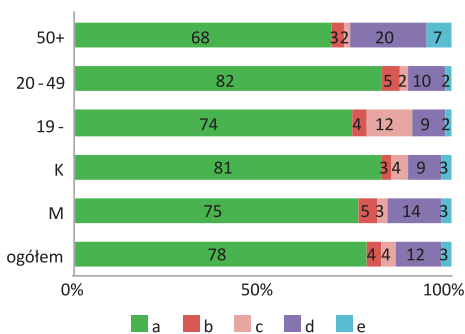

Ryc. 7. Użyte źródła informacji o parku: a – mapa, b – publikacje, c – Internet, d – tablice informacyjne, e – wiedza własna, f – prowadzący grupę, g – inna osoba, h – inne źródło

Fig. 7. Sources of information used: a – map, b – printed matter, c – Internet, d – panels, e – own knowledge, f – guide, g – other person, h – other source

Źródła informacji (ryc. 7). Korzystanie z informacji o terenie nie było znamienne różnicowanie pod względem płci. Wykorzystanie niektórych źródeł jest uwarunkowane wiekiem turystów. Odsetek osób korzystających z mapy maleje z wiekiem (test związku liniowego

$p=0,014$). Publikacje tekstowe miał w rękę co czwarty turysta, jednak nie są one wykorzystywane przez młodzież ($p=0,000$), potwierdzając opinie środowisk edukacyjnych, że rośnie społeczeństwo, które nie uczestniczy w kulturze literackiej (Koryś i in. 2015). Z Internetu informacje o odwiedzaniu terenie pobrał niemal co trzeci turysta, jednak było to źródło niedostępne dla wielu osób ze starszego pokolenia. Korzystanie z tablic informacyjnych nie zależy od płci i wieku. Niewielu turystów miało szansę skorzystać z przekazu przewodnickiego. Ankietowana młodzież była tej możliwości pozbawiona, lecz chętnie korzystała z wiedzy rodziców i opiekunów. Poleganie na wiedzy osoby towarzyszącej było skorelowane z wiekiem respondentów – im młodszy, tym częściej polegali na cudzej wiedzy (test związku liniowego $p=0,006$). Problemem często zgłaszanym przez osoby starsze jest niemożność przeczytania drobnego druku na mapach turystycznych. Część osób starszych zna dobrze teren, wielu przyjeżdża z wycieczką zorganizowaną, więc nie muszą samodzielnie kontrolować trasy z pomocą mapy.

Ryc. 8. Wykupienie karty wstępu do ŚPN: a – tak, opłacono, b – nie, odwiedzam miejsce kultu, c – nie, mieszkam w okolicy, d – nie, nie sprzedawano, e – nie, z innego powodu

Fig. 8. Entrance fee: a – yes, b – no, religious visit, c – no, I'm a neighbour of the park, d – no tickets were sold, e – no, for other reason

Opłata za wstęp (ryc. 8). Kartę wstępu do ŚPN nabyło – głównie w momencie wchodzenia na szlak, rzadziej na galerii widokowej – nieco ponad $\frac{3}{4}$ odwiedzających Łysogóry, bez różnicy pod względem płci. Osoby w wieku średnim 20-49 lat istotnie częściej wykupują kartę wstępu ($p=0,015$) niż młodzież i ludzie w wieku 50+. Otrzymane zróżnicowanie wyników może być wytłumaczone faktem lokalnego pochodzenia części młodzieży (objętej zwolnieniem od opłaty przysługującym mieszkańcom okolicznych gmin) oraz religijnym charakterem podróży ludzi starszych (zwolnienie z opłaty za wstęp do parku narodowego przysługuje osobom udającym się do miejsc kultu religijnego, docierającym tam po wyznaczonej trasie).

Odwiedzanie placówki muzealnej ŚPN. Co piąty respondent, bez istotnej różnicy pod względem płci (M – 22%, K – 19%), zaznajomił się z ekspozycją w Muzeum Przyrodniczo-Leśnym na Świętym Krzyżu. Młodzież (17%) i ankietowani ze średniego pokolenia (19%) skorzystali z niego istotnie rzadziej ($p=0,017$) niż pokolenie starsze (28%). Może to być wytłumaczone faktem, że ruch turystyczny ludzi starszych koncentruje się na Świętym Krzyżu, a dotarłszy tam, odwiedzają oni wszystkie obiekty, albo też odwiedzili oni to Muzeum w przeszłości.

Przestrzeganie regulaminu. Niewielu turystów (4%), bez istotnej różnicy pod względem płci (M – 5%, K – 3%), przyznawało się do zachowań niezgodnych z przepisami. Odsetek osób przyznających się do nieprzestrzegania regulaminu maleje z wiekiem, wszakże z różnicą statystycznie nieistotną (adolescenci 7%, dorośli 4%, seniorzy 3%).

Podsumowanie

W ramach turystyki regionalnej do ŚPN przybywa młodzież w dużej mierze pochodząca z okolicznych terenów wiejskich, natomiast znikomy jest odsetek osób starszych pochodzących z województwa świętokrzyskiego. Ruch turystyczny ponadregionalny do ŚPN ma źródło w województwach ościennych, szczególnie w mazowieckim, a także w województwach o dużym potencjale ludzkim (śląskie, wielkopolskie). Ruch ponadregionalny jest zjawiskiem elitarnym, jako że uczestniczy w nim głównie dorosła ludność miejska, dobrze wykształcona i pracująca.

Różnice w zachowaniach w zależności od płci nie są częste. Dominacja mężczyzn wśród odwiedzających seniorów, mimo większej feminizacji starszych roczników populacji polskiej, świadczy o nierównomiernym udziale w turystyce mężczyzn i kobiet w późnej dorosłości i starości, na korzyść płci męskiej. Wynika to zapewne z utrwalonego w tych pokoleniach tradycyjnego wzorca kulturowego. Stwierdzono istotnie większy w porównaniu z mężczyznami odsetek kobiet przybywających do parku po raz pierwszy ($p=0,007$). Kobiety rzadziej używają roweru, by dojechać do parku – różnica jest na granicy przyjętego progu istotności statystycznej ($p=0,053$), istotnie rzadziej poruszają się rowerem po terenie badań ($p=0,033$), istotnie rzadziej podejmują wycieczki w pojedynkę ($p=0,000$). Kobiety odwiedzające ŚPN to osoby młode lub w średnim wieku, poruszające się pieszo, często po nieznanym sobie terenie. Wyodrębnia się grupa mężczyzn, mieszkańców regionu, częstych bywalców znających teren, wyruszających na samotne wycieczki, często na rowerze. Wiek dorosły warunkuje osiągnięcie statusu kulturowego (rozbudzenie potrzeb turystycznych) i ekonomiczno-społecznego (posiadanie środków na ich spełnianie), które pozwalają na wyjazd poza region zamieszkania. Zaobserwowano, że zmienne określające pochodzenie geograficzne turystów (województwo zamieszkania, odległość ŚPN od miejsca zamieszkania, wielkość ośrodka osadniczego) mają związek z wiekiem. Zorganizowana turystyka większą rolę gra w aktywizowaniu turystycznym adolescentów i osób starszych. Pokolenie średnie, które finansowo i organizacyjnie ma możliwości samodzielnie aranżowania krajowych wyjazdów, preferuje wyjazdy indywidualne.

Znajomość faktycznego zróżnicowania zachowań turystycznych i rekreacyjnych może być pomocą dla gospodarzy terenu w przygotowaniu optymalnego programu zwiedzania dla poszczególnych segmentów demograficzno-społecznych, m.in. młodzieży, młodych dorosłych, rodzin z dziećmi, a szczególnie osób starszych, których udział w turystyce będzie się zwiększał w związku z ogólnym starzeniem się społeczeństwa. Warto dopracować formy komunikacji gospodarzy terenu z gośćmi w różnym wieku. Programy edukacyjne skierowane do młodzieży w dalszym ciągu nie są skuteczne – młodzież nie ma utrwalonej pozytywnej postawy wobec przyrody i dobra publicznego. Wskazane byłoby skuteczniej uprzystępniać przyrodę i dziedzictwo przeszłości, m.in. poprzez umożliwienie turystom większego kontaktu z kompetentnymi przedstawicielami społeczności lokalnej, pracownikami parku i wolontariuszami.

Literatura

- Dzioban K. 2012. Studia nad ruchem rekreacyjno-turystycznym w Kampinoskim Parku Narodowym. Praca doktorska. AWF, Warszawa.
- Emerytury i renty w 2010 r., 2012. GUS, Warszawa.
- Frączak E. 2008. Sytuacja demograficzna Polski okresu transformacji. W: Chyrowicz B. (red.). Przedłużanie życia jako problem moralny. TN KUL, Lublin.
- Hibner J. 2013. Struktura ruchu turystycznego w polskich górskich parkach narodowych należących do sieci „Człowiek i Biosfera”. Współczesne problemy i kierunki badawcze w geografii. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ: 73-88.
- Janowski I. 2002. Ruch turystyczny w Świętokrzyskim Parku Narodowym. W: Partyka J. (red.). Użytkowanie turystyczne parków narodowych. Ruch turystyczny – zagospodarowanie – konflikty – zagrożenia. Ojców: 373-384.
- Janowski I. 2005. Natężenie i struktura ruchu turystycznego na szlakach Świętokrzyskiego Parku Narodowego. W: Hibszer A., Partyka J. (red.). Między ochroną przyrody a gospodarką – bliżej ochrony: konflikty człowiek – przyroda na obszarach prawnie chronionych w Polsce. Polskie Tow. Geograficzne Oddz. Katowice, Ojcowski Park Narodowy, Sosnowiec-Ojców: 96-107.
- Jastrzębski C. 2009. Ruch turystyczny w Świętokrzyskim Parku Narodowym, SiM CEPL, Rogów, 4 (23): 199-205.
- Ludność. Stan i struktura w przekroju terytorialnym, 2013. GUS, Warszawa.
- Koryś I., Michałak D., Chymkowski R. 2015. Stan czytelnictwa w Polsce w 2014 roku. Biblioteka Narodowa, Warszawa.
- Mróz F. 2003. Turystyka religijna na przykładzie sanktuarium Relikwii Drzewa Krzyża Świętego na Świętym Krzyżu. Folia Turistica, 14: 103-115.
- Plan ochrony Świętokrzyskiego Parku Narodowego. Operat udostępniania i edukacji, 2013. Świętokrzyski Park Narodowy, Warszawa-Kielce.
- Prószyńska-Bordas H. 2011. Zgoda społeczna na ograniczenie ruchu samochodowego do najcenniejszych przyrodniczo obszarów na przykładzie Ojcowskiego Parku Narodowego, SiM CEPL, Rogów, 3 (28): 232-238.
- Prószyńska-Bordas H., Markiewicz J. 2011. Struktura ruchu turystycznego w Gorczańskim Parku Narodowym oraz ocena przygotowania obszaru do turystyki. SiM CEPL, Rogów, 3 (28): 160-166.
- Semczuk M., Majewski K., Gil A. 2014. Uwarunkowania i kierunki zmian ruchu turystycznego w Gorczańskim Parku Narodowym. Ochrona Beskidów Zachodnich, 5: 47-60.
- Sobieraj J. 2010. Kronika. Tom L. Świętokrzyski Park Narodowy, Bodzentyn.
- Wzłozło E., Franczak P., Połtorzecki K., Doleżuchowicz M. 2015. Ruch turystyczny na szlaku Czarny Staw i na Rysy w Tatrach. Profil turystów i ich oddziaływanie na przyrodę Tatrzańskiego Parku Narodowego. SiM CEPL, Rogów, 45 (4): xxx.

Hanna Prószyńska-Bordas

Akademia Wychowania Fizycznego w Warszawie

hanna.bordas@awf.edu.pl